Josip Basioli

KORALJARI NA NAŠIM OBALAMA JADRANA

Od nejestivih proizvoda našega mora ima jedan kojeg je praktično iskorištavanje na nekim područjima u prošlosti poprimalo široke razmjere. To je bila djelatnost vađenja, prerade i trgovine crvenim koraljem (Corallium rubrum), artiklom koji je u prirođenoj čovjekovoj težnji za kićenjem našao mnogostranu primjenu.

Naziv koralj dolazi od Corallia, Curallia, koje upotrebljavaju Grci za koralj, a znači »kći mora«. Talijani za koralj imaju nazive corallo nobile ili corallo rosso, Francuzi corail de bijouteries ili corail rouge, Nijemci Blutkoralle, Edelkoralle ili Rote Koralle, Englezi jewellers's coral, precious coral il red coral.

Domovina crvenog koralja, koji se naziva još i plemeniti ili dragocjeni koralj jest Mediteran i susjedna mora. Još ga ima oko Kapverdskih otoka i rjeđe uz zapadnu obalu Irske. Jedan crveni koralj slabije kvalitete sabire se oko obala Japana. Taj koralj je čvrst, s ogromnim granama. Daje marmoriziranu materiju koja nije uvijek prikladna za obradu. Osim crvenog koralja dolazi na tržište i crni koralj, koji se i danas upotrebljava na Dalekom istoku, gdje mu pripisuju ljekovitu i magičnu moć. Na obalama Afrike, u Gvinejskom zaljevu, vadi se modri koralj, koji nama izgleda fantastičan. Urođenici ga zovu »akori«.

Nekada se vodila živa trgovina između Istoka i Mediterana, gdje se koralj vadi već oko tri tisuće godina. Plinije je zapisao da je potražnja Istoka za koraljem vrlo velika. Sav je odlazio u Indiju u zamjenu za smaragde i dijamante.

Talijanski se koralj smatra najčuvenijim. Eksploatatori, Napuljci i Sicilijanci, drže monopol u kvaliteti već stoljećima. Međutim, naš jadranski koralj ništa ne zaostaje po kvaliteti za njihovim.

Japanci su krajem prošlog stoljeća bili ozbiljno ugrozili prvenstvo Talijana u koraljarstvu. I, kad su već bili gotovo uspjeli, Talijane je pomogao neobičan slučaj. Naime, kod Sciacce, na području Sicilije,

na muljevitu dnu mora nađena su ogromna ležišta mrtvog koralja. Iako to nije bio prvoklasan koralj, ipak je bio dovoljno lijep da posluži svojoj svrsi. Nije objašnjeno kako je na ovaj mulj dospjela tolika masa koralja. Iz te ogromne riznice izvađeno je od 1883. do 1912. god. 4660 tona upotrebljivog koralja.

Stari su filozofi, uključivši Plinija, smatrali koralj biljkom. I kasnije Ganzio, Marboldo, De Boot hvale koralj i smatraju ga kamenim cvijetom. Govorili su: to je nježan cvijet, koji se okameni čim ga izvadimo iz mora. Tek je 1723. god. francuski učenjak Peyssonnel utvrdio da je koralj životinja, ili tačnije kolonija životinja, i da su »cvjetovi« koji su smatrani kao dokaz da je to biljka, zapravo životinje koje ga izgrađuju. Zamršenu prirodu koralja tek je kasnije protumačio Felix Lacaze–Duthiers. Zahvaljujući njemu znamo da je koralj vapnenasta tvar, zapravo tvrd kostur, izlučen od jedne kolonije morskih životinja.

Sitni polipi crvenog koralja posve su bijeli, pa se za života ističu na živahno–crvenoj ili nježno–ružičastoj grani. Neki se približavaju ružičastoj, pa čak i crnoj boji. Vanjski je ovojni dio koraljne grane mekana kora, a središnji je dio vapnene grane tvrd kao kost. Taj se centralni dio koristi za izradu nakita i drugih praktičnih predmeta, i to na taj način da se odstrani mekana masa s životinjicama, a osni se dio brusi, polira i reže.

Među jadranskim antozoima crveni koralj je jedini u porodici Corallidae. Živi u dubinama od 30 do 200 m. Uspijeva na padinama podvodnih grebena, i to u udubinama, pukotinama i pećinama gdje vrlo smireno djeluju morske struje. Održava se samo na čvrstoj podlozi. Razvijaju se grane, duge do 30 cm, popunjene mnogobrojnim grančicama. Koralju pogoduje minimalno kolebanje temperature i saliniteta mora. Dosadašnja nalazišta crvenog koralja prostiru se u našem moru od Kvarnerskih otoka do izvan vratiju Boke Kotorske. Učestala eksploatacija u dalekoj prošlosti vršila se ispod Konavoskih stijena, u području otoka Koločepa i Lastova, pa izvan šibenskog arhipelaga, gdje se sve do naših dana vršilo najuspješnije iskorištavanje.

Praktično iskorištavanje koralja je pridonosilo čovjekovu materijalnom blagostanju, povećavajući njegovu udobnost ili priređujući mu zadovoljstvo kao ukras. S njim su se u davnoj prošlosti ukrašavali štitovi, šljemovi i mačevi. Jedan takav ukrašeni štit, nedavno iskopan u istočnoj Angliji, potječe iz vremena prije rimskog osvajanja Britanije. U Kini su se veliki komadi koralja dugo vremena upotrebljavali kao oznake za službena lica. Iz novije obrade koralja izrađuju se orglice raznih oblika i veličine, privjesci, narukvice, umeci za prstenje, broševe, naušnice, dugmeta itd.

Koralj se u Jadranu odvajkada vadi teškom drvenom napravom u obliku križa, koju nazivaju »inženj«. Novijeg je datuma vađenje koralja pomoću ronioca, ali s tim nije još istisnut stari »inženj«, koji je uobičajen u čitavu Mediteranu. Japanci vade koralj pomoću debelog bambusa, na kojem su nanizani snopovi mreža.

»Inženj« se sastoji od dvije ukrštene drvene prečke, duge oko 4 m. Na križanju prečki objesi se oveći kamen, težak oko 50 kg, koji spravu vuče na dno. Na krajevima prečki visi dvadesetak komada resa, pletenih od konoplje-svilca. Rese su duge oko metar i po. Koraljari iz čamca spuštaju spravu na jakom užetu u more, na određene, njima poznate položaje, služeći se pri tome zabilježenim znakovima na kopnu. Kad je konop nategnut, to je znak da se »inženj« zakačio. Sada se naprava naizmjence diže i spušta. I tu se hoće mnogo prakse i vještine. Treba iskorištavati najpogodnije trenutke kada se rese mreža na križu raširе. Spravom se kruži u više smjerova po nekoliko sati. koralj se kida i zapliće u mreže zajedno s mnoštvom drugih predmeta, krhotina hridina, morskim travama i drugim. Zatim se tako teško opterećena naprava diže u čamac, vadi zakačeni koralj, ako ga ima, i čiste rese od suvišnog materijala. Iza toga se »inženj« ponovno spušta u more i za slijedeća dva sata se nastavlja struganje po dnu.

Naši se koraljari za izvlačenje inženja nisu nikad služili motorom, pa je to njima bio vrlo mučan i tegoban posao. Postojala je izreka da se samo lopovi ili ubojice prihvaćaju vađenja koralja. Izreka, naravno, nije odgovarala istini, ali je predočavala svu težinu toga zanata. Kakvi su tek napori bili potrebni da se oslobodi o hridinu zakačeni »inženj«. Talijanski koraljari se u tom slučaju koriste debelim željeznim obručem, zvanim »tortan«. Oblože ga konopom da ne pokida rese kada se spusti kroz glavni konop na »inženj« na dnu mora. Teški obruč silazi velikom brzinom i sruči se svom snagom na hridinasto dno koje je zarobilo inženj. U toj lomljavi se oslobodi i alat.

Od 1923. god. koralj vade u našem moru i ronioci. Najprije su ronioci imali slabe aparate za spuštanje i nisu silazili iznad dubine od 50 m, a tu je koralj najslabiji. Kasnije su silazili najviše do 90 m. dubine. Ronilac iskorištava do maksimuma ograničeni prostor oko sebe, pa tim opustoši zadrugu koralja. Zato se uz ronioca i dalje održao starinski »inženj«.

Prerađivanje koralja u nakite i korisne predmete vršeno je bez mehanizacije. Ali i s mehanizacijom to je vrlo dug posao. Najprije u radionici dolazi rezaču, koji sortira materijal prema nijansama boja i debljini grana. Zatm se koralji noževima i kliještima režu i dalje sortiraju. Sada bušači – ljudi smirenih živaca – buše pomoću čeličnih igala komadiće koralja određenog za ogrlice. Taj predmet je inače najrasprostranjeniji proizvod koralja. Upotrebljava se ručna sprava slična vretenu. Zatim se zrnca dotjeravaju turpijicama i daju im se željeni oblici. Nakon toga se zrnca stavljaju u vrećice s praškom od kamena »plovučca« i neprestano okreću 5–6 sati. Time nestanu svi tragovi turpije na koralju. Ne izostane ni snažno trljanje i miješanje zrnca s likvidnim sapunom i s praškom zvanim »jelenji rog«. Tim postupkom zrnca poprime sjaj. Poslije tog politiranja zrnca se opet sortiraju po obliku, veličini i nijansama boja za sortiranje u određene nizove ogrlica. Eventualno oštećena zrnca se »naštukavaju« na taj način da se rupice izravnavaju kitom i voskom u raznim bojama.

Iz daleke prošlosti poznati su na našoj obali ovi centri praktičnog iskorištavanja koralja: Dubrovnik, Koločep i Lastovo, zatim Zadar, pa Zlarin s još nekim naseljima šibenskog arhipelaga. Tim ćemo se redom u ovoj radnji osvrnuti na poznata važnija zbivanja koja su nastajala oko praktičnog iskorištavanja koralja na pojedinom navedenom području.[1]

DUBROVNIK

U južnojadranskom bazenu vrlo je rano počelo praktično iskorištavanje koralja, vjerojatno najranije na Jadranu. Dubrovčani, Koločepljani i Lastovci stoljećima su bili povezani s ovom tada unosnom djelatnošću, što je našlo odraza u nekim dubrovačkim zakonima krajem XIV stoljeća. Koraljari Koločepa išli su za račun dubrovačkih zakupnika loviti koralje u Egejsko more i do otoka Malte. I sami Dubrovčani poduzimali su brojne koraljske ekspedicije u vode Levanta. Koralj se izvozio u Italiju, Francusku i zemlje Levanta.

Glavna nalazišta koralja koja su eksploatirali Dubrovčani bila su kraj Rta Oštro, izvan vratiju Boke Kotorske, izvan Konavoskih stijena i izvan otoka Koločepa, na sjevernoj strani otočića Sv. Andrija. Međutim, Dubrovčani se nisu ograničavali samo na lokalna nalazišta koralja. S inozemnim i domaćim koraljarima sklapali su društva za zajedničko praktično iskorištavanje koralja i odlazili ga vaditi uzduž čitave Dalmacije i na jug do Otrantskih vrata. Unosan koraljarski obrt privlačio je opet u dubrovačko more koraljare iz sjeverne Dalmacije i raznih gradova Italije i južne Francuske. Dubrovačka su vlastela i građani ulagali velik novac u vađenje koralja i trgovinu s tim tada dragocjenim artiklom. Dubrovačke arhivske vijesti iz druge polovice XIV stoljeća donose brojne zapise o tome.

S najranije poznatim praktičnim iskorištavanjem koralja na dubrovačkom području najviše je povezano ime dubrovačkog kancelara Franciscusa de Archo (1342–1373), kome je izvan njegove notarske službe glavno zanimanje bilo organiziranje vađenja koralja i trgovina s njim, i posebno organiziranje ribolovnih ekipa.[2]

U mjesecu rujnu 1369. god. primio je Stjepan Ivanović iz Zadra, stanovnik Dubrovnika, od kancelara De Archo brod sa svim pripadajućim mrežama i spravama za vađenje koralja. Stjepan iz Zadra je po ugovoru dužan sav izvađeni koralj prodavati samo zakupniku kancelara uz uobičajenu prodajnu cijenu.[3]

[1] Za sastavljanje uvoda korištena su ova djela: N. Milić, Koralj, Ribarski kalendar 1939; T. S. Douglas, Bogatstvo mora, Zagreb 1951; J. Volarić, Koralj, Priroda, br. 9, 1951, Zagreb; F. Pax i I. Müller, Die Antozoefauna der Adria, Split, 1962; A. Ercegović, Pomorska enciklopedija 4.

[2] J. Tadić, Pisma i uputstva Dubrovačke Republike, knj. I, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Treće odelj., knj. IV, Beograd 1935, str. XX.

[3] Historijski arhiv u Dubrovniku (u daljem tekstu se označuje kraticom HAD), Diversa cancellariae, 1369 – XXII – 6.

Događaj koji se je u proljeću 1370. god. zbio s brodom Stjepana Ivanovića ukazuje na širok radijus eksploatacionog područja u traženju koralja. Brod Zadranina Ivanovića sa svom opremom stradao je na Crnogorskom primorju i opljačkan od stanovnika Ulcinja. Nakon uspješnog spasavanja broda nastavljeno je s njim ponovno vađenje koralja. Posada od četiri čovjeka imala je po 4 perpera mjesečno plaće.[4]

Početkom 1371. god. susreće se neki Crexole, stanovnik Zadra, kojemu je kancelar de Archo predao brod na iskorištavanje, s tim da najprije isplati brod, a sve izvađene koralje da obavezno proda kancelaru po tržnoj cijeni. Tog proljeća obavezao se Dubrovčanin Johannus de Monte Pesolano prvih 300 libara koralja koje izvadi prodati kancelaru po 29 dukata za svakih 100 libara. Sve ostale koralje prodat će mu po tržnoj cijeni. Ako bi nekom drugom prodao koralj, plaća za svakih 100 libara 15 dukata kazne. Johanninus je od kancelara tada dobio 25 dukata predujma i isporučio mu 240 libara čistog koralja.[5]

U travnju 1372. god. Johanninus se javlja kao Caninus corallarius de Monte Pesolano i sklapa s kancelarom društvo na jednu godinu. Johanninus je uložio svoj rad, brod, mreže i pribor, a kancelar ga je financirao s 40 dukata. Kancelar je za uzvrat dobivao »septimam partem coralliorum« (sedmi dio koralja).[6]

Dubrovčani su u to vrijeme podržavali veze s lovcima koralja iz Marseillea. Godine 1369. Ser Nicolaus Mataroni de Marseia i Ser Caninus Rodoviat de Marseya prodavali su Dubrovčaninu Domince, krojaču, brod za lov koralja. Iste godine spominje se iz Dubrovnika neki Bonifacius de Marseia kao lovac koralja.[7]

Iz brojnih bilježaka u notarskim i kancelarijskim knjigama Dubrovačke Republike tokom XVI i XVII stoljeća vidi se da su dubrovački koraljari izvozili koralj u Italiju i zapadne zemlje i na Levant, u Aleksandriju i Damask. Iskorištavanje područja su organizirali trgovci i ugovorima su se utvrđivala prava i dužnosti obiju strana.[8]

Čini se da je intenzivnom eksploatacijom brojnih koraljarskih ekipa Dubrovčana i Koločepljana južnojadranski bazen postao nerentabilan, pa su koraljari bili upućeni na povremene odlaske u vode Levanta. Za to je bio potreban sultanov ferman. Dok su se dubrovački koraljari sredinom XVIII stoljeća pripremali za odlazak na ta nova nalazišta, postojao je neki spor između Porte i Dubrovačke Republike o pravu slobodnog prolaza ribarskih brodova i brodova za lov koralja. Dokumenat iz 1753. god. govori o potrebi rješenja tog spora.[9] Sudeći po

[4] HAD,Diversa cancellariae, 1370 – XXII – 40.
[5] J. Tadić, Pisma i uputstva, n. d., str. XXII.
[6] HAD, Diversa cancellariae, 1371 – XXII – 96.
[7] K. Jireček, Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka, Dubrovnik, 1915, str. 77.
[8] J. Perić,Iz povijesti našeg koraljnog obrta, Naše more, Dubrovnik, 1956, god. III, br. 1.
[9] Historijski arhiv u Zadru (u daljem tekstu se označuje kraticom HAZ), Atti del Dragomano Veneto, filza CXV, c. 12.

pripremama za odlazak četiri broda koraljara u svibnju 1753. god. u vode Levanta zaključuje se da je taj spor bio riješen. Ta četiri manja broda trebao je pratiti jedan brod dubrovačke zastave. Ekspedicija je ugovorom osigurala sebi pravo naplate uloženog kapitala za planirane troškove. Izvađeni koralj trebao je biti dopremljen u Dubrovnik i oslobođen od carine. U slučaju povoljnog ishoda ekspedicije predviđeno je bilo odašiljanje novih brodova koraljara.[10]

Za idućih pet godina, do 1758, nije poznato kakve je sreće bila koraljarska ekspedicija upućena na Levant. Međutim, te godine iz molbe koraljara Pavla Giorgi Gozze, upućene Vijeću umoljenih, vidi se da je društvo koje je slalo koraljarske ekspedicije na Levant doživjelo neuspjeh i napustilo svaku misao o ponovnom lovu. Gozze je tražio, da mu Vijeće izda ferman sultana »Velikog gospodina«. Gozze ne želi osnivati društvo, jer zna iz iskustva da takva društva nemaju uspjeha, pa zato moli samo jednu kopiju fermana, da može on sam izvan Jadrana poslati samo jedan brod i to na dvije godine. Veli da još 20 do 30 koraljara čeka iza njega kopije fermana za izlazak izvan Jadrana, a on će poslužiti drugima za primjer. Tvrdi da se nije više mogao baviti vađenjem koralja, jer da ga u lokalnim vodama više nema.[11]

Molba koraljara Gozzea bila je uvažena, pa je Vijeće umoljenih, ponukao njegovom inicijativom, zadužilo u prosincu 1758. god. gradske provediture da temeljito prouče koraljarstvo i mogućnost njegova ponovna oživljavanja. Iz izvještaja proveditura od veljače 1759. god. vidi se da je svakom Dubrovčaninu bilo dozvoljeno opremati koraljarske brodove u Levant. Dubrovački Jevreji mogli su sudjelovati s jednom četvrtinom vrijednosti na svakom brodu koraljaru. Zapovjednici brodova i koraljari morali su biti Dubrovčani.[12]

Poznato je da je kopija fermana za vađenje koralja izvan Jadrana izdana i doseljeniku Ninu Vitalianiju. On je u svojoj molbi iz 1759. god. naveo da se koraljarstvom bavi već 36 godina i da isključivo od toga živi on i njegova brojna obitelj. Čak je opskrbio od toga mirazom dvije kćeri i oženio jednog sina. I sva njegova rodbina bavi se obrtom vađenja i obrade koralja.[13]

Sav izvađeni koralj na Levantu trebali su koraljari dopremati u Dubrovnik. Prekršitelji toga su se kažnjavali sa četiri mjeseca zatvora u jednoj od triju tamnica Kneževa dvora, i to s lancima na nogama. Koraljarima je bilo strogo zabranjeno nositi sa sobom na ekspedicije i pribor za bušenje, brušenje, poliranje i izradu koralja.[14] To je bio vrlo jednostavan ručni alat, pa su ga koraljari krišom koristili na ekspedicijama, kako bi mogli prerađeni koralj plasirati na inozemnom tržištu.

[10] HAD, Liber Consilii Rogatorum, Die Lumae Mns Maj, 1753 ,fol. 104.07.
[11] Z. Šundrica, O lovu i obradi koralja u Dubrovniku, Dubrovački vjesnik br. 130 za 1953, str. 2 i 4.
[12] HAD, Liber Consilii Rogatorum, 1759, fol. 166.
[13] HAD, Liber Consilii Rogatorum, 1758, fol. 226.
[14] HAD, Liber Consilii Rogatorum, 1759, fol. 167.

Iz molbe koraljara Paska Ilarića upućene Senatu doznaje se da je Senat dao kopije fermana svima koraljarima koji su ga tražili.[15] To je potvrda o vrlo razgranatom praktičnom iskorištavanju koralja u Dubrovniku u drugoj polovici XVIII stoljeća. Prema iznesenom, tada je djelovalo 20 do 30 brodova koraljara, sposobnih za izlazak u vode Levanta. To su morali biti brodovi, a i čamci, vrlo solidne konstrukcije, možda tipovi bracera ili velikih leuta, kojima je za tako duga putovanja bila potrebna pouzdana maritimna sposobnost. Od povoljnog ishoda tih ekspedicija ovisili su u gradu brojni brusači i obrađivači koralja i članovi obitelji koraljara.

Godne 1771. još se spominje obrt obrade koralja. Marko Hanza, ribar i koraljar iz Župe, u molbi obavještava Vijeće umoljenih da je obolio pa traži pripomoć vlade kako bi mogao nastaviti zanat obrade koralja.[16]

Godine 1775. također se javljaju neki lovci i obrađivači koralja.[17] Ovdje je interesantna konstatacija da su Dubrovčani vrlo rano sami obrađivali koralj, u ono vrijeme makar i primitivno.

U jednom izvještaju o ekonomskom stanju šibenskog područja iz početka XIX stoljeća iznosi se da je do sredine XVIII stoljeća glavna koraljarska djelatnost na Jadranu bila koncentrirana u rukama Dubrovčana i Napuljaca, a otada da inicijativu preuzimaju koraljari iz šibenskog distrikta.[18]

Dubrovački su koraljari, po uzoru na njihovo razvijeno pomorstvo, i dalje poduzimali koraljarske ekspedicije izvan Jadrana. Ali od početka XIX stoljeća njihova je koraljarska aktivnost počela slabiti i prepuštati primat zlarinskim i ostalim koraljarima sa šibenskog područja. Kasnije više nema spomena o dubrovačkim koraljarima.[19]

OTOK KOLOČEP

Otoci Koločep i Lopud su u XV stoljeću bili jedna od deset knežija koje su sačinjavale Dubrovačku Republiku. Otada po Koločepljanima datira iskorištavanje koralja u praktične svrhe. Oni se nisu ograničili samo na malobrojna lokalna koraljarska nalazišta, od kojih se naročito ističu brakovi sa sjeverne strane obližnjeg otočića Sv. Andrija, već su poduzimali koraljarske ekspedicije po vodama Levanta.

V. Lisičar u svojoj monografiji o otoku Koločepu iznosi, prema brojnim potvrdama iz dubrovačkog arhiva, da su Koločepljani u XV i XVI stoljeću imali vrlo razgranat obrt vađenja koralja iz mora. Bilo je raz-

[15] Z. Šundrica, n. d., str. 2 i 4.
[16] J. Perić, n. d., 1956, god. III, br. 1
[17] Z. Šundrica, n. d., str. 2 i 4.
[18] HAZ, »Zapis i o Dalmaciji«, sv. I, poz. 3, br. 1.
[19] J. Perić, n. d., 1956, god. III, br. 1.

doblja kada se i do 40 koraljarskih družina opremalo na ovaj posao. Svaka družina sačinjavala je skup od 3 do 4 čovjeka. Početak vađenja koralja po Koločepljanima padao je oko prvog travnja i trajao do Sv. Mihovila, tj. do 29. rujna. Družina bi u ugovorima sa zakupnicima utvrđivala vrijeme početka i svršetka lova.[20]

Ugovorima se označavalo da li će se družina opremiti u lov sa jednim ili dva broda sa svim potrebnim mrežama i priborom za lov.[21]

Za Koločepljane se zna da su osim korištenja lokalnih nalazišta odlazili s jačim brodovima do Egejskog mora i do otoka Malte.[22] To je moralo neminovno uslijediti, jer bi ekipe od 40 koraljara brzo opustošile lokalna nalazišta koralja.

Koločepljani su dolazili vaditi koralje i oko otoka Lastova. S Lastovcima su sklapali ugovore o zajedničkom radu ili prodaji koralja nekim koločepskim zakupcima.[23]

S kraja XVII stoljeća, kada je već bio nastao suton koraljarstva na ovom otoku, ostavio je spomen na koraljare Koločepljanin Vlaho Skvadri, koji je u to vrijeme župnikovao na Koločepu. U pjesmi »Mačus i Čavalica« spominje Skvadri koraljare u ovim stihovima:[24]

Školjke nosi i kamenice drobni biser koje plode
I rumene još granice od koralja ke nahode,
Čto oni vade iz dubina sinja mora sred pučina.

Ili na drugom mjestu:

Kde ste mladi ribarići
Rumen koralj ki ribate,
Kupite se svi mladići
Ovdi s nama da igrate.
. . . . . .
Neka koralj njih rumeni
I perlice među usti . . .

Do početka XVIII stoljeća Koločepljani su postepeno sasvim napustili koraljarstvo i kasnije se više ne spominje.

[20] V. Lisičar, Koločep nekoć i sada, Dubrovnik 1932 str. 60.

[21] V. Lisičar, n. d., str. 60.

[22] J. Tadić, Historija naroda Jugoslavije, I dio, Zagreb 1953, pogl. XII, čl. 5.

[23] V. Lisičar, n. d., str. 60.

[24] F. Kurelac, Runje i pahuljice, Mačus i Čavalica pripoves spevana po Vlahu Skvadri, popu s otoka Koločepa. Zagreb, 1866–68. – Prijepis te pjesme, starijeg oblika, čuva se u Historijskog institutu JAZU u Zagrebu, ormar I, pol. b, br. 30. Pjesma je štampana i u zbirci Dubrovačke poeme, Beograd 1953.

Poput Dubrovčana i Kološepljana i Lastovci su se dugo vjekova bavili praktičnim iskorištavanjem koralja. Oko svog otoka i nadomak njega imali su mnoštvo dobrih položaja za vađenje koralja. U to su se uvjerili zlarinski i krapanjski koraljari, koji su dolazili na lastovska lovišta koralja u najnovije vrijeme, naročito otkad je otok oslobođen od okupatora.

Prvi spomen praktičnog iskorištavanja koralja po stanovnicima otoka Lastova nalazimo već u 1390. god. Prema zapisima iz zbirke dubrovačkih zakona »Liber viridis«, te je godine Veliko vijeće Dubrovačke Republike potvrdilo povlastice Lastovaca da brodovi njihovih starosjedilaca koji vade koralj nisu dužni plaćati lučku taksu zvanu »arboracio«. Međutim, ako bi se na čamcu nalazilo više koraljara koji nisu rođeni Lastovci, u tom se je slučaju morala plaćati taksa. Ako je pak neki Lastovac na stranom čamcu posjedovao dio mreža i alata za lov koralja, i taj je čamac bio oslobođen od plaćanja spomenute takse.[25]

Propis iz 1442. god., također iz spomenute »Liber viridis«, uzima u zaštitu lastovske koraljare u pogledu slobodnog rada. Na svim brodovima za vađenje koralja morali su biti zapovjednici i mornari starosjedioci Lastovci. To je potvrda o koraljarstvu, već tada starom zanimanju Lastovaca. Ponovno ih se oslobađa svakog plaćanja lučkih pristojbi. Ako su neki brodovi za vađenje koralja uzeti u najam po osobama koje nisu Lastovci, to je trebalo objasniti i takvi nisu bili korisnici privilegija.[26]

I sredinom XVI stoljeća lastovski su koraljari bili aktivni. Glava 117. Statuta otoka iz 1546. god. govori o osobama koje idu loviti ribe ili vaditi koralje. Takve osobe kad idu po tim poslovima bile su dužne naći zamjenika za čuvanje straže na otoku. Ukoliko ribar ili koraljar to ne bi učinio, knez otoka bi ga oglobio i na njegov trošak postavio drugog stražara.[27]

Prema iznesenom, D Erco u svom rukopisnom djelu iz sredine prošlog stoljeća pogrešno iznosi da se lov koralja u Dalmaciji pojavljuje na historijskoj pozornici najprije 1546. godine na otoku Lastovu.[28]

Da je koraljarska djelatnost na otoku Lastovu bila unosan posao, govori nam slučaj iz 1591. god. Tada su se dva vlasnika mreža potegača za lov srdela pritužila knezu i sucima otoka da su ih napustili neki ribari koji su bili obavezni preko ljeta biti zaposleni na njihovim mrežama i otišli na lov koralja.[29]

[25] Liber legum Republicae Rhagusinae dictus Viridis, 1390. cap. CCCXXXIII. Uzeto iz rukopisa u Historijskom institutu JAZU u Zagrebu.

[26] Liber viridis, n. d. 1442. cap. LXXXIX.

[27] F. Radić, Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova, cap. 117. god. 1546. Monumenta historico juridica Slavorum meridionalum, Vol. VIII.

[28] R d Erco, Pesca del corallo, str. 13. Rukopisno djelo iz sredine prošlog stoljeća. Prijepis u Jadranskom institutu JAZU u Zagrebu. Po tom prijepisu ovdje su označene stranice.

[29] M. Lucianović, Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, god. III, Dubrovnik 1954.

U dostupnim pisanim izvorima o koraljarstvu otoka Lastova nalazimo iz 1642. god. nabrajanje više lokaliteta gdje se vadio koralj. Odlukom kneza otoka Lastova Marina Menze u toj godini je bio zabranjen lov koralja na lokalitetima oko otočića Sušca i otoka Lastova. Spominje se Crnčica, Sirišćena, Maslinjak, Grebeni itd.[30] To su bili položaji gdje su se postavljale mreže stajačice za lov srdela, zvane vojge, ili na Lastovu »mrežice«. Tada se je u slučaju slabog lova srdela redovito bacala krivica na lovce koralja, za koje se smatralo da sa svojim spravama rastjeravaju male plave ribe s lovišta. Knez otoka je bio propisao stroge kazne protiv prekršitelja tog propisa.[31]

Godine 1726. zabilježena je ponovna zabrana lova koralja, sada na lokalitetu od Velike stiene zvane Struja do mjesta zvanog Vranić.[32]

U ugovoru sklopljenom 1754. god. između Venecije i Turske još nalazimo spomena o lovu koralja. Ugovorom je bilo zabranjeno mletačkim podanicima ometati dubrovačke podanike u lovu riba ili koralja, u dubrovačkim vodama, posebno oko otočića Sušca.[33] Ta su lovišta riba i koralja vjerojatno eksploatirali stanovnici otoka Lastova.

Kasnije se više u dostupnim zapisima nigdje ne spominje koraljarstvo tog otoka.

ZADAR

Praktično iskorištavanje koralja za ukrasne svrhe na zadarskom području, povezano s nalazištima bisera, započelo je vrlo rano. Spominje se već početkom XIII stoljeća. Tim poslovima su se naročito bavile razne zadarske samostanke koje su posjedovale vlastite brodove korištene u tu svrhu. Koralj i biser upotrebljavale su samostanke (redovnice) za ukras crkvene odjeće svećenika i biskupa.[34]

Koraljarska djelatnost Zadrana ponovno je oživjela, prema dostupnim zapisima, u 1563. god. Tada se kao najpovoljnija nalazišta koralja spominju brakovi oko otoka Vira (Pontadura). Čini se da je Zadranin Jeronim Višić bio zakupnik tog lova. Dukalom iz te godine mletački je Senat odredio da svatko tko se bude bavio vađenjem koralja, kako na zadarskom području tako i u ostalom mletačkom dominiju, mora platiti desetinu od vrijednosti izvađenog koralja iz mora. Taj je novac bio namijenjen fondu za čišćenje mletačkih laguna.[35]

[30] HAD, Diversa de Lagosta, 1642. fol. 428.

[31] HAD, Diversa de Lagosta, 1642. fol. 428.

[32] HAD, Diversa de Lagosta, 1726. fol. 21. V.

[33] G. Novak, Dokumenti za povijest ribarstva I, Zagreb, 1952, str. 148–149.

[34] G. Sabalich, Venezia, L'Adriatico e gli Schiavoni, Archivio storico per la Dalmazia, Anno II, Vol. IV, fasc. 20. U tom djelu se iz 1202. god. spominje zadarski biserar, neki Mika od Andrije, koji je vadio biser iz školjaka kamenica u Zadarskom kanalu i Novigradskom moru, i tim se poslom, navodno, obogatio.

[35] HAZ, Ducali e Terminazioni, Libro III, H. Priuli, 1563. carta 102.

Poslije više nema spomena o zadarskom koraljarstvu. Tek 1874. god. zabilježeno je osnivanje u Zadru prve zadruge na Jadranu s područja ribarstva, s ciljem da razvije lov spužava i koralja.[36] Ta je zadruga bila likvidirana 1904. god., a da nigdje nije ostavila trag koraljarske djelatnosti.

Još jednu potvrdu o postojanju neke koraljarske aktivnosti na zadarskom području krajem prošlog stoljeća nalazimo u tome što je poznati ribarski stručnjak Petar Lorini tada dovodio neke zadarske koraljare da vade koralj s »inženjom« na posebnom položaju kraj Sike od Garmenjaka, u jugoistočnom dijelu Dugog otoka.[37]

ZLARIN – ŠIBENIK – KRAPANJ

Centralna lovišta koralja na Jadranu bez sumnje se nalaze u području šibenskog arhipelaga, posebno na užem području po brakovima otoka Žirja. To potvrđuju brojni zapisi iz XVIII i XIX stoljeća.

U IV tački propisa o reguliranju vađenja koralja na ovom području, kojeg su donijeli sindici inkvizitori 1. V 1749. god., spominju se Stare sike, na kojima je bilo dozvoljeno loviti brodovima opskrbljenim posebnim licencama za vađenje koralja.[38] Položaji tih sika zabilježeni su 1778. god. prema kazivanju starih ribara i nižu se ovim redom:

1. »Barsnizza« (vjerojatno Bačvica), dvije Nm zapadno od otoka Žirja,
2. »Pud Sedlo« (Sedlo), nešto preko dvije Nm jugozapadno od otoka Žirja,
3. »Lucieta« (Blitvenica), tri Nm jugozapadno od otoka Žirja,
4. »Sotto Scardona« (vjerojatno pod Škrovadu), u južnom dijelu otoka Žirja,
5. »Velića« (vjerojatno Velika, brak na otvorenom moru), udaljen od otoka Žirja šest Nm,
6. »Bucul« (Bakul), otočić u jugoistočnom dijelu otoka Žirja,
7. »Mascurina« (Mažirina), otočić u jugoistočnom dijelu otoka Žirja,
8. »Sfilane« (Svilan), otočić tri Nm zapadno od luke Rogoznice,
9. »Zliavlina« (Čavlina), otočić tri Nm zapadno od otoka Žirja.[39]

Ta su nalazišta koralja ostala sve do naših dana najtraženija.

Marchesetti 1882. god. u svom, mjestimično pogrešnom nazivlju lokaliteta – a takve je prihvatila i J. Perić 1939. god. – spominje ove dobre položaje za lov koralja na širem šibenskom području: grebeni

[36] J. Perić, Ribarstvo u Dalmaciji, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXIX, sv. 2, Zagreb 1934, str. 136.

[37] Prema kazivanju starih ribara u Salima na Dugom otoku. Zabilježio autor.

[38] HAZ, Spisi sindikata inkvizitora, G. B. Loredan, N. Erizzio i S. Molin, 1749, L. V. c. 168–169.

[39] R d Erco, n. d., str. 30.

»Uklaka« ili »Uklana« (?) kod otoka Žirja, izvan uvale Stupica Vela u jugoistočnom dijelu otoka Žirja, kod dviju slika pod »Muarom«, (možda pod otočićem Tmarom, dvije Nm zapadno od Primoštena ili izvan uvale Movar kraj Rogoznice, op. J. B.), zatim koraljni grebeni u sjeveroistočnom dijelu kornatskog arhipelaga, kod »Užmarinca« (otočić Lucmarinjak), i kod »Pusa« (otočić Puh), kod Mažirine, kod Vršaca (?), kod »Spilana« (Svilan), tri Nm zapadno od luke Rogoznice, kod sika Dijamant i Sv. Ivan, obje oko tri Nm od Rogoznice, kod grebena »Žirone« (M. Drvenik) i Pločice, te Grbavca, dvije Nm jugozapadno od Primoštena.[40]

Zadnja dva decenija zlarinski i krapanjski koraljari najviše su pohađali u vađenju koralja područja s južnih strana otoka Žirja i Kaprija, zatim oko otoka Hvara, Mljeta i Lastova, i izvan vratiju Boke Kotorske.

Stanovnici otoka Zlarina, prema zabilješci G. Sabalicha, bavili su se vađenjem koralja još prije nego što su došli pod mletačku vlast (1412. g.). Izvađene koralje prodavali su vrlo jeftino u sirovu stanju. Kupci su bili Sicilijanci i Napuljci, a ponekad i Dubrovčani, koji su sirove koralje prerađivali u nakit. Sabalich spominje u tom zapisu i stanovnike otoka Žirja, što je vjerojatno potvrda da su koraljni grebeni šireg šibenskog područja već tada bil otkriveni i iskorištavani.[41]

Potvrdu o ranom poznavanju koralja nalazimo u pjesmi kojom je Šibenčanin P. Difnico u XVI stoljeću slavio naše more. O tome govore ovi stihovi:

»Od take josc vaglie – mora su nam strane
Danam od Kuraglie u gnih rastu grane«[42]

I drugi Šibenčanin, zagrebački biskup I. Nardino, također iz XVI stoljeća, kada opisuje prirodne ljepote Šibenika ističe koralj ovim riječima:

»Haec quoque florescit speciosis unda Corallis
Qui dites Indos antipodasque petunt«

(»Ovo more cvate krasnim koraljem, koji traži bogate Indijce i antipodske narode«).[43]

Calvi također ponavlja rano iskorištavanje koralja po našim otočanima prije dolaska Mlečana u ove krajeve, pa navodi da je zapis o tome našao u jednoj relaciji mletačke uprave Dalmacije iz 1778. god.[44]

[40] C. de Marchesetti, La pesca lungo le coste orientali dell'Adria, Trieste 1882, str. 100–101.

[41] G. Sabalich, La Dalmazia nei commerci della Serenissima, Zadar 1907, str. 44.

[42] Franjevačka biblioteka u Dubrovniku, 6. fasc. 276, Rime e Prose, Lat. Ital. M. M. Spp. 322–334. – Sr. J. Perić, Lov koralja i spužava u Dalmaciji, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XXXII, sv. I, Zagreb 1939, str. 159.

[43] J. Perić, Iz povijesti našeg koraljnog obrta, n. d. 1956, g. III, br. 1.

[44] L. Calvi, Dalmazia nel commercio dell Adriatico fino al periodo moderno, La Rivista dalmatica, Anno III, fasc. 1, Zadar 1912, str. 33.

Humanista Šižgorić, Šibenčanin, koji je 1487. god. vrlo precizno nabrojio sve vrste riba, i to one najkvalitetnije, kojima obiluje šibensko more, kod spomena šibenskih otoka Zlarina i Žirja ne navodi ništa o koraljima.[45] Vjerojatno se starim koraljarima bio tada zameo trag.

Dolaskom Mlečana uvelike se razvija trgovina koraljem s pravom zakupa, pa su nepozvani gosti davali prednost svojim sunarodnjacima. Ali, po slijedećoj zabilješci može se zaključiti da su se Zlarinjani još i početkom XVI stoljeća bavili vađenjem koralja. P. Fosco u svom djelu »De situ orae Illyrici« oko 1515. god. iznosi ovo: »Udaljeno 12 milja od Murtera nalazi se Žirje, vrlo poznato po svojim vinogradima. Tu se nalaze ostaci srušene tvrđave, a pred nekoliko godina na tim mjestima su mletački trgovci kupovali koralje, koje su im tamo donosili ribari s područja nekoliko milja naokolo, s otoka Prvića i Zlarina, gdje se skupljaju velike količine.«[46]

Prvu dozvolu za vađenje koralja u našem moru (nei mari della Schiavonia) koju su izdali Mlečani dobio je 1622. god. Genovežanin Sanson Napoleone, uz obavezu da desetinu vrijednosti izvađenog koralja predaje Veneciji.[47]

Čini se da su se strani koraljari najviše zadržavali u području šibenskog arhipelaga, jer su se nekoliko godina kasnije javili veliki protesti ribara s tog područja, koji su se bavili lovom srdela mrežama potegačama i stajačicama. Za izmjene intervala uspona i pada lovine male plave ribe, naročito srdele, izgledalo je posve prirodno da se nekog mora okriviti. Velika plahost i osjetljivost te ribe »pod svjetlom« na svako reagiranje sa strane zahtijevala je eliminiranje svake buke i smetnje pokraj lovišta. Zato se smatralo opasnim svako približavanje bilo kakva objekta i vršenje bilo kakvih operacija u neposrednoj blizini lovišta te ribe.

Činjenica je da su se baš u blizini najboljih koraljarskih položaja nalazila i najbolja lovišta male plave ribe. Zato se oštrica napadaja vlasnika mreža za lov male plave ribe najprije usmjerila na »inženj«, sredstvo za vađenje koralja iz mora, koje se, međutim, danas smatra sasvim bezazlenim u ometanju ribolova, odnosno uznemiravanju male plave ribe na lovištima.

Prva tužba protiv koraljara Genovežana potekla je od ribara iz grada Šibenika, na čijem se širem području vadio koralj s najvećim intenzitetom. Šibenski carinik V. di Cappi podnio je 1626. god. u svoje ime i u ime šibenskih ribara, generalnom providuru Dalmacije tužbu protiv stranih lovaca koralja. Najprije se iznosi da od prodaje riba na šibenskoj ribarnici ulazi u blagajnu Venecije do 3000 dukata godišnjeg prihoda. U tužbi se dalje navodi da koraljari nekim mrežama i drugim

[45] J. Sižgorić, De situ Illyriae et civitate Sebenici, a. 1487, Građa za povijest književnosti Hrvatske, Zagreb 1899, str. 8.

[46] S. Sabbadini, Paladio Fosco e il suo De situ orae Illyrici, Liber secundum, Archeografo triestino, Serie III, Vol. XIII, Trieste 1926, str. 205.

[47] V. Brunelli, La pesca del corallo in Dalmazia sotto il governo veneto, Scintile, Anno 3, No. 26, Zadar 1889.

alatima uznemiruju lovišta srdela, tako da u svibanjskom i lipanjskom ribolovnom »mraku« te godine nije ulovljena niti jedna srdela, pa ako to potraje čitavo ljeto i ništa ne ulove, »siromašni podanici, koji žive od ove industrije, umrijet će od gladi zajedno sa svojim obiteljima, a siromašni carinici bit će zbog toga upropašteni«.[48]

Nije poznato da li je donijeta pozitivna odluka na gornju tužbu šibenskih ribara. Međutim, vidimo da se 1647. god. pojavljuje novi zakupnik u vađenju koralja, Giovanni Batta Piccaluga, također Genovežanin. Piccalugi je dozvola za vađenje koralja izdata na pet godina, za koje su vrijeme njegovi brodovi mogli vaditi koralj u morima i uvalama »Schiavonie«, također uz obavezu plaćanja Veneciji desetine vrijednosti izvađenog koralja.[49] Piccaluga je uz to morao položiti i garanciju od 1500 dukata, koju bi izgubio ako bi prekršio preuzete obaveze. Posebno su koraljari bili obavezni svake sedmice prikazati u najbližem naselju gdje je bilo mletačkih upravljača koliku su količinu koralja izvadili iz mora.[50] Utvrđene su tada i granice na koju se udaljenost od lovišta srdela koraljari smiju približavati sa svojim spravama. Čini se da uslijed toga izvjestan niz godina nije bilo nikakvih sporova između koraljara i ribara u lovu male plave ribe.

Godine 1687. dobio je od mletačke uprave Dalmacije dozvolu za vađenje koralja pored Napuljaca i naš čovjek Mihajlo Sinković iz Šibenika. Ali začuđuje da je i Sinković koristio čamce i koraljare iz Trapanija, iz Napuljskog Kraljevstva. Uz njega su dobili licence još tri Napuljca, a njihovi čamci i koraljari bili su također iz Trapanija.[51] Sva četiri zakupnika vađenja koralja imala su pod sobom 48 brodova i čamaca.[52] To je prilično velika flota koraljara s obzirom na nevelik broj otkrivenih koraljnih grebena. S druge strane, to je pouzdana potvrda o bogatstvu nalazišta i kvaliteti izvađenog koralja.

Sinković je imao u zakupu 19 čamaca koraljara iz Trapanija. Licence su glasile na slobodan lov koralja u čitavoj »Provinciji«. U Sinkovićevu licencu nije unijeta nikakva klauzula o plaćanju bilo kakvih nameta ili desetina za izvađeni koralj.[53] Međutim, u toj licenci se obećava da će se u slučaju napadaja gusarskih fusta na čamce koraljare njima pružiti pratnja i puna zaštita, pa je bilo prirodno da je Venecija uz takve žrtve i sada morala pobirati barem desetinu od izvađenog koralja iz mora.

Koraljari iz Trapanija obilazili su u vađenju koralja čitavu našu obalu. Između njih i korčulanskih ribara nastajala su 1716. god. trvenja

[48] HAZ, Spisi generalnog providura Dalmacije i Albanije A. Pisanija, 1626, L. unico, carta 263.

[49] HAZ, Spisi gen. providura L. Foscola, 1648, L. I. c. 353.

[50] HAZ, Spisi gen. providura L. Foscola, 1648, L. L. c. 354.

[51] HAZ, Spisi gen. providura G. Cornara, 1687. L. unico, c. 211. – O Sinkovićevu koraljarskom zakupništvu vidi još i kod: G. Sabalich, La Dalmazia nei commerci della Serenissima, n. d., str. 44; V. Brunelli, n. d., A. 3. No 26.

[52] V. Brunelli, n. d., A. 3, No 26.

[53] HAZ, Spisi gen. providura G. Cornara 1687, L. unico, c. 212.

i sporovi zbog učestalog vađenja koralja na lovištima srdela oko tog otoka. Trvenja su trajala nekoliko godina, ali su Trapanjci i dalje iskorištavali koraljne grebene otoka.[54]

Godine 1718. uslijedila je žalba vlasnika mreža potegača s otoka Korčule, kojom traže od generalnog providura Dalmacije da se zabrani rad koraljarima na korčulanskom području. Tada je, 21. III te godine, providur A. Mocenigo odredio opću zabranu upotrebe »inženja« i koraljarskih mreža u čitavoj provinciji, s motivacijom da te sprave uznemiravaju mase riba na njihovim lovištima. Prekršiteljima tog propisa prijeti se najoštrijim kaznama.[55]

Čini se da je zabrana vađenja koralja iz 1718. god. postigla željeni efekt, jer sve do sredine XVIII stoljeća – s izuzetkom 1729. god. – nema više nikakvih vijesti o koraljarskoj djelatnosti na ovom području.

Po proklamaciji providura Dalmacije P. Vendramina iz 1729. god. može se zaključivati da su se u to vrijeme apsolutne zabrane vađenja koralja stanovnici s područja šibenskog arhipelaga i kopnene obale ipak krišom bavili tim poslom. Proklamacija iz 1729. god. određuje stroge kazne za one osobe koje se »drzovito« usuđuju vaditi koralj bez dozvole. Proklamacija se morala pročitati u naseljima šibenskog arhipelaga i na dijelu kopnene obale, što bez sumnje potvrđuje da su i tada stanovnici šibenskog područja bili upućeni u obrt vađenja koralja iz mora.[56]

Venecija je napokon uvidjela da joj je propis o zabrani vađenja koralja donio štetu, jer je izostalo pobiranje desetine od vrijednosti izvađenog koralja. Zato su sindici inkvizitori, nakon svestranog ispitivanja okolnosti pod kojima se nekada vadio koralj donijeli 18. XII 1748. god. terminaciju kojom se »svekolikom brigom za dobrobit i prosperitet svojih ljubljenih podanika« dozvoljava slobodno vađenje koralja, tog »prodotto pretioso marittimo di cui la Divina Liberalita ha privilegiate in molte parti le Rive della Dalmazia«. Proglasom se poziva sve stanovništvo, a naročito oni u primorskim gradovima i na otocima, da se posveti praktičnom iskorištavanju koralja. Dozvoljava se svima podanicima da se mogu slobodno svojim čamcima baviti vađenjem koralja. To je bilo oglašeno u crkvama tokom mjeseca prosinca i siječnja, i to na »ilirskom« i talijanskom jeziku. Stranim koraljarima bilo je zabranjeno bilo kakvo koraljarsko djelovanje na području Dalmacije.[57]

U dosadašnjim koraljarskim ekspedicijama tokom XVII i XVIII stoljeća na jadranskim obalama su se slobodno pojavljivali samo strani koraljari, Sicilijanci i Napuljci, sa svojim felukama, brodovima dugim do 14 m. I vlasnici brodova i koraljari bili su uvijek stranci. Izuzetak čini nedovoljno razjašnjeno razdoblje iz XV i XVI stoljeća, u kojem

[54] G. Sabalich, La Dalmazia nei commerci della Serenissima, n. d., str. 45.
[55] HAZ, Spisi gen. providura A. Moceniga, 1718, L. I. c. 65.
[56] HAZ, Spisi gen. providura P. Vendramina, 1729, L. II. c. 575.
[57] HAZ, Spisi sindika inkvizitora, n. d., 1748, L. V. c. 162. Ovu terminaciju donosi G. Novak u Dokumentima, n. d., str. 124.

vade koralj isključivo naši ljudi, a stranci dolaze samo da ga kupuju za preradu. Međutim, nakon proklamacije sindika inkvizitora izdaju se licence za vađenje koralja odreda našim ljudima, koji slobodno organiziraju lov koralja, ali za račun stranih zakupnika.

Prvog svibnja 1749. god. sindici inkvizitori su izdali licencu Ivanu Raguzeu, stanovniku otoka Žirja, po kojoj je mogao svojim čamcem, opremljenim sa četiri druga, vaditi koralje tokom čitave te godine uzduž Dalmacije i Crnogorskog primorja. Njegovi pomoćnici su bili Žirjani Alić, Radetić i drugi.[58]

U proljeće 1749. god. izdano je ukupno 14 licenca. Impresariji čitava posla bili su: za četiri čamca neki Jakov Lucerna, Židov, i Gio. Batta Galbiani za ostalih deset čamaca. Ti impresariji bili su obavezni ulagati godišnje u Fiskalnu komoru u Zadru devet cekina po svakom čamcu. Godine 1750. javljaju se još dva impresarija s više čamaca.[59]

U lipnju 1751. god. sindici inkvizitori izdaju dozvolu dvjema upraviteljima čamaca za vađenje koralja, i to Ivanu Monahu i Jurju Vochovu (Vlahovu, op. autora G. N.). Područje lova im se određuje u kvarnerskom, dalmatinskom i albanskom dijelu Jadranskog mora. Upravitelj čamca i koraljari bili su oslobođeni od bilo kakvih obaveza.[60] Na navedenim dozvolama označena je klauzula ugovora s datumom 17. VIII 1752. god., iz koje se vidi da Monah i Vlahov vade koralj za račun nekog Petrogalija iz Šibenika, a njegov opunomoćenik je bio Gio. Batta Galbiani.[61]

Ime obitelji Galbiani bit će odsada povezano s koraljstvom na našoj obali sve do iza propasti Serenissime. Godine 1749. i 1751. vidimo Galbianija kao zastupnika vlasnika čitava koraljarskog pothvata, a kasnije ćemo ga vidjeti kao generalnog impresarija svega koraljarstva Dalmacije, Albanije i voda Levanta.

Sindici inkvizitori su 1. svibnja 1749. god. pri izdavanju dozvola za vađenje koralja, propisali pravilnik o reguliranju te aktivnosti. Pravilnik je sadržavao deset tačaka s voim osnovnim sadržajem:

Ne može se opremiti na lov koralja nijedan čamac bez specijalne dozvole magistrature. Za svaki čamac se mora u fiskalnu kasu položiti godišnje devet novih zlatnih dukata. Određuju se granice područja unutar kojih se može vaditi koralj. To su područja na onim grebenima koji su do sada bili poznati i eksploatirani. Ukoliko neki koraljar otkrije nove grebene, može ta nalazišta koristiti bez ometanja sa strane drugih koraljara.[62] Ovdje je, međutim, još bilo važno i to što je inozemcima i dalje bilo zabranjeno vaditi koralje. Ali, ono najvažnije nije bilo fiksirano u pravilniku, a to je reguliranje vađenja koralja u odnosu prema lovu male plave ribe. Zato je obnovljena koraljarska aktivnost

[58] HAZ, Spisi sindikata inkvizitora, n. d. 1749, L. V. c. 13.

[59] R. d Erco, n. d., str. 26.

[60] G. Novak, Dokumenti, n. d., str. 135–136.

[61] G. Novak, Dokumenti, n. d., str. 136.

[62] HAZ, Spisi sindikata inkvizitora, n. d. 1749, L. V. c. 168–169.

od početka nosila u sebi klicu novih sporova. Mletačkoj upravi bilo je najvažnije to što im je ova obnovljena aktivnost donsila i do 200 zlatnih dukata godišnje, a zadovoljenje ribara i mir na lovištima bili su im deveta briga.

Providur F. Grimani u proklamaciji od 19. V 1754. god. govori o imenovanju Ivana Baptiste Galbianija generalnim impresarijem za koraljarstvo za čitavu obalu Istre, Dalmacije, Albanije i Levanta, i to za šest godina, do 1760.[63]

Galbiani je poduzimao koraljarske ekspedicije s deset svojih opremljenih feluka. Od čitave posade polovica su bili Napuljci, a drugu polovicu sačinjavali su naši otočani iz šibenske jurisdikcije. Ti su bili ukrcani na svojim bracerama i leutima.[64]

Prema spisima notarskog arhiva suda u Šibeniku, koje je koristio šibenski kroničar Krsto Stošić, Galbiani se je, čineći ugovor s našim ljudima, obavezao da ih neće prevariti. Godine 1755. predavali su Galbiniju sirovi koralj naši koraljari iz Zlarina, Žirja, Prvića, Vrgade i Rogoznice.[65] Po ovoj zabiljšci može se zaključiti da je aktivnost praktičnog iskorištavanja koralja bila zauzela na šibenskom području velike razmjere i da se nije ograničila samo na otok Zlarin.

Galbiani i njegovi nasljednici držali su u zakupu vađenje koralja uz prekide, kako ćemo vidjeti, sve do prvih godina XIX stoljeća.

Da su ponovo nastajali neki sporovi na području otoka Korčule između koralja i ribara u lovu male plave ribe, može se zaključiti po zaštiti koju je generalni providur F. Grimani obećao koraljarima ljeti 1754. god.[66] O nekim aspektima rada Galbianijevih koraljara, inozemaca i domaćih ljudi, govori arhivski zapis iz 1756. god. Spominje se upotreba bracera u lovu koralja.[67]

Kroničar K. Stošić iznosi da su u travnju 1768. god. sklopili ugovor s generalnim impresarijem I. B. Galbianijem 21 Prvićanin, 19 Zlarinjana i 9 iz Jezera, s klauzulom i dogovorom »da će loviti koralje po načinu kako to čine Napuljci, tj. sa zalogajem u ustima«.[68]

Opat A. Fortis je, međutim, u svom poznatom putopisnom djelu o Dalmaciji iz 1774. god. sasvim pogrešno zapisao da je lov koralja prakticiran po podanicima napuljskog kraljevstva, s napomenom da naši ljudi nisu vješti tom lovu.[69]

Obnovljeni napadaji ribara na lovce koraljare ponovo su zauzeli maha. Čak je i P. N. Grisogono da Trau u svojim Refleksijama iz 1775. god. prihvatio čudne predrasude tog vremena da se mase srdela smanjuju nakon ogoljenja koraljnih grebena.[70]

[63] HAZ, Spisi gen. providura F. Grimanija, 1754, L. III. c. 16.
[64] R. d Erco, n. d., str. 29.
[65] K. Stošić, Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941. – Šibenski arhiv, koji je koristio K. Stošić, najvećim dijelom je oštećen ili izgorio. Ostaci u HAZ-u.
[66] HAZ, Spisi gen. providura F. Grimanija, 1754, L. IV. c. 37–38.
[67] HAZ, Spisi gen. providura F. Grimanija, 1756. L. V. c. 162.
[68] K. Stošić, Sela šibenskog kotara, n. d.
[69] A. Fortis, Viagio in Dalmazia, Vol. I, Venezia 1774, str. 170–171.
[70] P. N. Grisogono da Trau, Opuscoli diversi sulle Istria e Dalmazia, Firenze, 1775, str. 61.

Stagnacija vađenja koralja zabilježena je oko 1770. god. U registrima naplate takse od lova koralja nema za pet godina nikakvih ubiranja. Stagnacija je navodno nastala zbog izgubljenog tržišta koraljem.[71]

Nakon te stagnacije, 1777. god. neki Benussi, trgovac, zatražio je od mletačkog Senata privilegiranu dozvolu lova koralja s određenim uvjetima i propozicijama lova. Iza toga su mletačkom Senatu, uz popratno pismo providura A. Foscarija, slijedile i iscrpne informacije o lovu koralja i njegovu djelovanju na lov srdela, Te informacije, koje je sastavio fiskalni advokat N. Prima, bile su osnova za donašanje dukale, kojom je 1778. god. potpuno zabranjen lov koralja.[72]

Nakon proklamiranog principa potpune slobode lova koralja, koji su iznijeli sucima inkvizitorima 1749. god., sada dolazi apsolutna zabrana lova, a kasnije ćemo vidjeti da je decenij iza toga prihvaćen povlašteni sistem lova koralja.

Osnovni argumenti o zabrani lova koralja svode se na to da se otkidanjem koralja sa spravama iskorjenjuje s podmorskih grebena hrana srdele, koja se navodno hrani vrhovima koraljnih cvjetova. Zatim se iznosi da se tim spravama s grebena iskorjenjuje morska trava u kojoj se zadržavaju »insekti« (planktoni, op. J. B.) kao hrana srdele. Posebno, sama sprava »inženj« da danju uznemiruje jata srdela i da ih rastjerava s lovišta. S jedne strane, navodi se u argumentima zabrane, postavlja se razgranat lov srdela na širem šibenskom području, koji donosi velike koristi stanovnicima, a s druge je strane od lova koralja u to vrijeme mletačka uprava pobirala samo oko 40 dukata godišnje.[73]

Sinovi I. B. Galbianija iz Šibenika, Giandomenico i Gianantonio, udruženi s Geminianom Cozzijem, tvorničarom porculana iz Venecije, podnijeli su 1781. god. mletačkom senatu molbu za dobivanje isključivog prava lova koralja u svim morima Dalmacije. U molbi se iznosi kako su zbog pomanjkanja radionica za preradu sirovog koralja odlazile velike količine tog artikla za preradu u gradove izvan Mletačke Republike. Zato je ova djelatnost zapala u potpunu stagnaciju oko 1770. god. Zbog toga se moli da se društvu koje bi se formiralo odobri isključivo pravo iskorištavanja koraljskih nalazišta. Društvo se obavezuje da će u Veneciji utemeljiti radionice za preradu sirovog koralja. Traži se dozvola opremanja četiriju čamaca za lov koralja uzduž Dalmacije i Kvarnera. Molitelji još iznose neke okolnosti pod kojima bi se odvijalo vađenje koralja, kako bi to utjecalo na ukidanje postojeće zabrane lova: koralj se počinje vaditi nakon izlaska sunca, a lov srdela započinje nakon zalaza sunca i završva oko pola noći, pa se ova dva načina lova ne bi trebala sukobljavati. Ovo se iznosi tim više što se vađenje koralja vrši visoko iznad grebena i izvan otoka, a lov srdela

[71] R. d Erco, n. d., str. 9.

[72] HAZ, Spisi gen. providura A. Foscarija, 1778. L. I. c. 43.

[73] HAZ, Spisi gen. providura A. Foscarija, 1778. L. I. c. 43.

se vrši u uvalama s čistim dnom gdje se može vući mreža potegača. Njihov otac, tj. I. B. Galbianija, vadio je koralj s 18 brodova feluka, a oni traže dozvolu za opremanje samo četiri čamca.[74]

Mletačka je uprava nakon dugog ispitivanja odobrila dukalom iz 1788. god. braći Galbiani i Cozziju isključive privilegije vađenja koralja na dalmatinskoj obali, i to sa četiri čamca za šest godina. Koraljari su se smjeli baviti tim lovom samo danju i to na udaljenosti najmanje tri milje od lovišta srdela. Također su bili obavezni sav izvađeni koralj dopremati u sirovu stanju u Veneciju, gdje će se dalje prerađivati u radionicama, koje će podići u roku od dvije godine. Impresariji se obavezuju da će im koraljarske ekipe sačinjavati isključivo stanovnici otoka Zlarina.[75]

Četiri licence za vađenje koralja, koje je generalni providur A. Memo izdao u proljeće 1789. god. glasile su na ime upravitelja koraljarskih ekipa i to: Pavana Marinovića, Tome Kordića, Matije Vukova i Šimuna Kordića, svi iz Zlarina. I preostala 23 mornara, koraljara, koji su sačinjavali posade čamaca, bili su također Zlarinjani, kako se to vidi u zapisima u Historijskom arhivu u Zadru. U licencama upravitelja se veli da se koralji mogu vaditi uzduž obala Kvarnera i Dalmacije sve do Boke Kotorske, u udaljenosti dvije milje od obale i u vrijeme koje odrede impresariji posla, braća Galbiani i Cozzi.[76]

Nakon isteka ugovora društvu Galbiani i Cozzi u 1795. god. Zlarinjani i još neki stanovnici šibenskog arhipelaga i dalje su nastavili, bez dozvole, vaditi koralje. Da bi stao na kraj tom nekontroliranom lovu, providur Dalmacije A. Querini se je 1796. god. obratio mletačkom Senatu da odredi na koji način će isključiti zlarinske koraljare od tog zabranjenog obrta.[77]

Nova proklamacija o zabrani lova koralja Zlarinjana uslijedila je 1796. god. Sada su se samo Zlarinjani krišom bavili tim lovom, pa je proklamacija bila upućena na njihovu adresu. Iznosi se kako su Zlarinjani bili unaprijed upozoreni da se više ne bave krišom vađenjem koralja u javnim vodama. To se sada tretira kao napadaj na teritorijalno pravo, rezervirano isključivo za vlastodršca – mletačku upravu. Proklamacija, pročitana javnim putem – preko župnika u crkvama – narodu Šibenika i Zlarina zabranjivala je svako sadašnje i buduće iskorištavanje koraljarskih nalazišta.[78]

Iza propasti Mletačke Republika 1797. god., komisija bečkog dvora, formirana u Zadru te godine pod upravom kneza Thurna prihvatila je slobodniji sistem iskorištavanja koraljarskih nalazišta. Godine 1798. sklopljen je ugovor u trajanju od pet godina sa šibenskim knezom I. A. Galbianijem. Za svaki čamac plaćalo se godišnje osam forinti takse na ime izdavanja dozvole lova i 32 forinte na ime regalije. Galbiani se je

[74] R. d Erco, n. d., str. 36.
[75] HAZ, Spisi gen. providura A. Mema, 1788. L. III. c. 63–64.
[76] HAZ, Spisi gen. providura A. Mema, 1789. L. III. c. 86–87.
[77] HAZ, Spisi gen. providura A. Querinija, 1796. fasc. III. poz. I. c. 22.
[78] HAZ, Spisi gen. providura A. Querinija, 1796. L. I. c. 130–131.

tada bio obavezao da će u Šibeniku podignuti radionicu za preradu koralja i to najkasnije do četvrte godine svoga zakupništva. Galbiani je opremio četiri čamca i na njih je sada – začudo – morao postaviti Napuljce za upravitelje.[79]

»Rasglas« o Galbianijevu lovu koralja, štampan na hrvatskom jeziku u Zadru 1. prosinca 1798. god., obavještava općinstvo o dozvoli, uvjetima lova i zabranama u vezi s tim. U proglasu se veli da je more Kraljevine Dalmacije dato na iskorištavanje u lovu koralja isključivo šibenskom knezu Galbianiju. U zaštitu tog lova određeno je: da nitko ne smije ometati lov koralja, dozvoljen samo čamcima i posadi postavljenoj od zakupnika. Svakom nepovlasnom koraljaru oduzet će se sprave i izvađeni koralj, i oglobiti sa 200 forinti. Svaki tko posjeduje koralj mora ga prijaviti u roku od 14 dana od objelodanjenja ovog proglasa. Koraljarima u službi zakupnika Galbianija zabranjeno je svako prodavanje koralja.[80] Prema iznijetom, prva austrijska uprava Dalmacije nije pokazala nikakve pravednije postupke od prethodnice, mletačke uprave.

Galbiani u određenom roku nije utemeljio radionicu za preradu koralja u Šibeniku. Zato više nije dobio odobrenje zakupništva, ni on ni neko drugi. Sada su se neko vrijeme Zlarinjani slobodno bavili koraljarstvom.[81]

Prema zapisima o ekonomskom stanju šibenskog okruga u 1804. god. evidentirano je 3000 libara izvađenog koralja.[82] To je bilo u zadnjoj godini Galbianijeva zakupništva lova koralja.

Treće godine francuske vladavine u Dalmaciji providur Dandolo donio je 15. IV 1808. god. Uredbu o ribolovu, koja je regulirala i lov koralja. Član 42. spomenute uredbe smatra lov koralja štetnim po lov srdela, pa ga zabranjuje oko lovišta srdela. Dozvoljava se vađenje koralja jedino na onim područjima gdje se ne love srdele.[83]

Dandolo se pri donošenju Uredbe o ribolovu konzultirao s brojnim ekspertima s područja ribarstva. U pogledu djelomične zabrane lova koralja Dandolo se koristio među ostalim i prijedlozima A. Foretića i P. G. Bervaldija, obojice iz Hvara, koji su u svom izvještaju Dandolu iznijeli ranije poznate optužbe protiv koraljara: da sprave za lov koralja raskidaju mase srdela i rastjeravaju ih s lovišta, i da kidaju s podmorskih grebena travu oko koje se zadržavaju planktoni kao hrana srdelama.[84]

Godine 1808. po prv put dobija dozvolu za samostalno iskorištavanje nalazišta koralja naš čovjek, Toma Juranović, rečeni Makale, rodom iz Zlarina. Po ugovoru, sklopljenom na devet godina, Juranović je

[79] R. d Erco, n. d., str. 11.
[80] HAZ, Štampe, sv. 4, br. 301, »Rasglas« o lovu koralja.
[81] R. d Erco, n. d., str. 11.
[82] HAZ, »Zapisi o Dalmaciji« sv. I, poz. 3, br. 3. Opći pregled o političkom i ekonomskom stanju okruga Šibenik u 1804. god.
[83] G. Novak, n. d., str. 237.
[84] R. d Erco, n. d., str. 46.

mogao opremati četiri koraljarske ekipe, a sva posada morala je biti iz Zlarina. Godišnja daća po svakom čamcu iznosila je 40 forinti. Juranović je bio obavezan dati još i »školama prirodnih nauka« pet kolekcija najljepšeg koralja i kolekciju školjaka i bisera.[85]

Nakon isteka Juranovićeva ugovora 1817. god. dozvolu je dobio Napuljac F. Costagliolo, ali je iza nekoliko godina rada napustio poduzeće zbog stečaja.[86]

Iza ponovne austrijske okupacije Dalmacije, 1819. god. član 42. Dandolove Uredbe o ribolovu ostao je i dalje na snazi. Sada se redaju razni zakupnici lova koralja. Godine 1823. dobija dozvolu Ivan Beban iz Zlarina. Zatim 1834. poduzeće preuzima Ivan Makale, također iz Zlarina, i drži ga sve do 1843. god., kada zakupništvo preuzima Zlarinjanin Nikola Makale, u trajanju od osam godina, uz opremanje četiri čamca.[87] U tom razdoblju se povećavao broj čamaca koraljara. Godine 1840. zabilježeno je opremanje 12 čamaca, s po pet ljudi na svakom čamcu.[88] G. Suttina iznosi 1847. god. da je tada postojalo 16 zlarinskih koraljarskih ekipa s posadom od 80 koraljara. Svake godine, veli Suttina, od svibnja do uključivo rujna koraljarske ekipe obilaze područja od kornatskog arhipelaga do Boke Kotorske. Međutim, Zlarinjani se nisu ograničavali samo na vađenje koralja u Jadranu. Odlazili su na nalazišta u Jonskom moru, plaćajući sedminu od izvađenog proizvoda grčkoj kraljevskoj upravi na ime daća.[89]

Godine 1859. D Erco je zabilježio da je tada bilo u upotrebi osam čamaca koraljara, a u razdoblju 1820–1850. god. da je broj čamaca koraljara varirao od 8 do 16.[90]

Austrijska je vlada bila proglasila lov koralja vlasništvom države. Godine 1847. za pravo iskorištavanja nalazišta koralja Zlarinjani su plaćali državi na osam čamaca određenu svotu, a na drugih osam čamaca 500 do 800 forinti godišnje.[91] To je bio velik teret za koraljare, pa se smatra kao jedan od uzroka kasnijeg slabljenja ovog obrta. Zakonom od 1868. god. austrijska vlada je ukinula koraljarim sve namete i proglasila vađenje koralja slobodnim.[92]

U vremenu najjačeg uspona zlarinskog koraljarstva, u deceniju 1838–1847. god., Suttina je registrirao ovolike količine izvađenog koralja u pojedinoj godini, svrstavajući ga u dvije kvalitete:[93]

[85] K. Stošić, Sela šibenskog kotara, n. m.

[86] R. d Erco, n. d., str. 11.

[87] R. d Erco, n. d., str. 11.

[88] Šime Županović, Ribarstvo šibenskog područja, Zagreb 1963, str. 63.

[89] G. Suttina, Pesca di corallo in Dalmazia, La Dalmazia, foglio letterario economico, Anno III, No 48, Zadar 1847.

[90] R. d Erco, n. d., str. 12.

[91] J. Perić, Lov koralja i spužava u Dalmaciji, n. d., str. 158.

[92] Okružnica Pomorske oblasti u Bakru broj 7179 od 13. VI 1924. O lovu koralja na našoj obali, Pomorski godišnjak 1926, str. 252.

[93] G. Suttina, n. d., Anno III, No 49.

Godina	Debeli koralj I klasa	Tanki koralj II klasa	Ukupno
	u mletačkim librama		
1838.	459	896	1355
1839.	768	1913	2681
1840.	839	2356	3195
1941.	675	1672	2347
1842.	897	704	1601
1843.	1368	1178	2546
1844.	902	699	1601
1845.	1351	1210	2561
1846.	841	652	1493
1847.	500	450	950
Prosjek	860	1173	2033

To je bilo razdoblje najjačeg dometa koraljarskog obrta Zlarinjana, djelomično nastajalog nakon propadanja trgovačkih jedrenjaka iza pojave brodova s pogonom na paru. Zlarinjani su sve do početka ovog stoljeća imali više brikova i trabakula, namijenjenih trgovini po Jadranskom moru i Sredozemlju. Iza toga je pojačano iseljeništvo u prekomorske zemlje.

K. Stošić je zapisao da su Zlarinjani 1867. god. izlazili na vađenje koralja s 12 čamaca i izvukli iz mora te godine oko 500 kg koralja.[94] Godine 1881. opremljena su bila samo tri čamca koraljara.[95] Kasnije je smanjen i taj mali broj preostalih koraljara, a pod kraj stoljeća prestao je svaki rad.

Lorini je početkom ovog stoljeća opisao uzroke koji su doveli naše koraljarstvo do ruba nestanka. Zlarinjani, veli Lorini, nisu imali nikakve radionice za preradu koralja, a niti su bili upoznati s tim poslom. Sirovi materijal, koji bi se nakon dugog rada nakupio u skladištima, prodavali bi na sajmu u Sinigaliji, gradu između Ancone i Pesara. Tamo su dolazili rijetki kupci koralja iz Genove, Livorna i Napulja, i Zlarinjani su prodavali sirovi materijal po ne baš unosnim cijenama. Ponekad je trebalo čekati i do tri godine dok bi se unovčio sirovi koralj, pa je shvatljivo da siromah zlarinski koraljar to nije mogao izdržati, naviknut da odmah pobire plodove svog truda za nasušne potrebe.[96]

»Društvo za ribarstvo i uzgoj riba«, utemeljeno u Trstu pod kraj prošlog stoljeća, pokušavalo je obnoviti koraljarski rad. Ta poduzetnost nije uspjela, jer su baš u to vrijeme otkrivena ogromna nalazišta koralja

[94] K. Stošić, Sela šibenskog kotara. n. m.
[95] J. Perić, Lov koralja i spužava u Dalmaciji, str. 163.
[96] P. Lorini, Ribanje i ribarske sprave pri istočnim obalama Jadranskoga mora, Beč 1903, str. 161.

u Sciacci na Siciliji. Tamo su se, uslijed obilnog lova, brzo sjatili uz domaće i brojni koraljari s raznih strana Mediterana. Zbog toga je brzo bilo zasićeno tržište sirovim koraljem i stvorene ogromne zalihe za buduću preradu. Uslijed toga je nastao neobično velik pad cijena sirovu koralju, pa se našim ljudima više nije isplatilo dalje vađenje koralja, s nikakvim perspektivama za plasman. I to je utjecalo na zamiranje svake koraljarske djelatnosti potkraj prošlog stoljeća.[97]

Trgovačka komora Dalmacije je 1890. god. bila osigurala svotu novaca, namijenjenu upućivanju nekoliko osoba u Napulj u svrhu izučavanja prerade koralja. Kasniji rezultati toga nisu poznati.[98]

Bilo je pokušaja saniranja koraljarstva osnivanjem 1897. god. »Dalmatinskog društva za lov koralja i spužava« i pružanjem obilne novčane pomoći, koja je uslijedila 1906. god. od strane »Društva za ribarstvo i uzgoj riba« iz Trsta,[99] ali sve to nije moglo pokrenuti ovaj oslabljeni obrt. Iz tog vremena registrirano je da je 1904. god. izvađeno 270 kg sirovog koralja.[100]

Pokušaj oživljavanja zamrle koraljarske aktivnosti zabilježen je 1911. god. osnivanjem u Šibeniku »Ribarsko-koraljarske zadruge«. Te su godine zadrugari izvadili 304 kg koralja. Godine 1912. uređena je u Šibeniku brusionica koralja na električni pogon. Godine 1913. doveden je iz Torre del Greco neki Genaro Pernice kao stručnjak za brušenje koralja, koji je u tom poslu podučavao 12 radnika. Međutim, prvi svjetski rat omeo je dobro započetu realizaciju obnove koraljarstva.[101]

Iz tog vremena I. Pastrović je registrirao ovakvu koraljarsku aktivnost u petogodištu 1907–1911. god.:[102]

Godina	Broj upotrijebljenih čamaca	Broj koraljara	Izvađeno koralja kg
1907.	3	18	150
1908.	1	6	20
1910.	—	—	—
1909.	—	—	—
1911.	4	24	304

Ponovo utemeljena koraljarska zadruga 1923. godine, sada u Zlarinu, bila je vrlo kratka vijeka. Te je godine poduzet prvi pokušaj vađenja koralja s roniocima pomoću ronilačkog kompresora. Nabavljeni ronilački aparat bio je zastarjela tipa i spuštanje ronioca se moglo izvršiti

[97] P. Lorini, n. d., str. 162.
[98] Anonim, La pesca del corallo in Dalmazia, Rivista della marina mercantile e della pesca, 1890, fasc. 2.
[99] F. Pax i I. Müller, n. d., str. 338.
[100] Anonim, Korallenfischerei in Dalmatien, Oesterr. Fischerei Zeitung, 2. Jahr. 1905. s. 403.
[101] J. Lakatoš, Industrija Dalmacije, Zagreb 1923, str. 54.
[102] I. Pastrović, Ribarski priručnik za 1913. god., Trst 1912, str. 102.

samo do 50 m dubine. Ipak je i s te dubine izvađeno 234 kg koralja dobre vrste. Zadrugari su uza sve to vrlo loše financijski prolazili uslijed slabog plasmana sirovog koralja. Zadruga se zbog toga raspala. Ali već te, 1924. god. dva glavna zlarinska koraljarska poduzetnika, Felicije Vukov i Frane Rosin, nabavili su suvremeniji ronilački aparat i s njime se moglo izvršiti spuštanje do 70 m dubine. Međutim je uslijed financijskih poteškoća opet prestalo vađenje koralja.[103]

U to vrijeme je Pomorska oblast u Bakru, okružnicom od 13. VI 1924. god., propisala da »lovci koralja u predjelima gdje ima spužava, uz koralje, ili umjesto koralja ne love spužve«.[104] Taj propis začuđuje svojim sadržajem, koji priječi koraljaru roniocu, koji se pod cijenu života spustio na 70 m dubine, da isčupa spužvu, koja mu se nađe na dohvat ruke. Možda je taj propis nastao pod utjecajem rivalstva Zlarin–koraljari – Krapanj–spužvari, koje je sve do nedavna uzbuđivalo ova dva naselja.

Vukov i Rosin opremili su 1926. god. dva čamca s ronilačkim kompresorom. Dioba dobiti od izvađenog koralja provađana je tako da su ronioci dobivali trećinu, a dvije trećine su išle čamcima, mornarima i vlasnicima-zakupcima.[105]

Ovom prilikom vraćamo se na diobu lovine koralja kakva je provađana otrag jednog stoljeća pri lovu koralja s »inženjom«, dok je koraljarstvo bilo još u punom cvatu. Čitava dobit koraljarske ekipe išla je na sedam dijelova: koraljar, zvan »ribar«, primao je jedan i po dio, njegov pomoćnik jedan dio, »svićar«, koji je pazio na signale za položaj lovišta i koji je ujedno bio i vlasnik čamca, dobivao je jedan i po dio, dva pomoćnika po jedan dio i za sam čamac jedan dio.[106]

Vukov i Rosin nisu se mogli u pogledu diobe lovine nagoditi s roniocima, pa su se 1928. god. ponovno latili starinskog »inženja« i izvadili za dva mjeseca rada 114 kg koralja. Sam Vukov se u tom poslu održao sve do 1931. god. zahvaljujući nešto i pomoći tadašnje vlade u iznosu od 20.000 dinara.[107]

Koraljarsko-spužvarska zadruga, osnovana 1931. god. u Zlarinu, poslovala je za sve vrijeme postojanja toliko da nije dolazilo do pasive. Kuburila je sve do početka drugog svjetskog rata. Uzroci slabog poslovanja u ovom razdoblju pripisuju se ekonomskoj krizi, carinskim barijerama i poteškoćama u kliringu i međunarodnom prometu, pa se zadruga orjentirala na preradu samo za domaće potrebe. Iza osnivanja nove zadruge, 1932. god. ponovno se doveo iz Italije stručnjak, brusač, koji je podučavao 20 radnika u prerađivanju koralja.[108]

[103] J. Perić, Lov koralja i spužava u Dalmaciji, str. 167–168.
[104] Okružnica Pom. oblasti u Bakru, n. m.
[105] J. Perić, Lov koralja i spužava u Dalmaciji, str. 168.
[106] R. d Erco, n. d., str. 7.
[107] J. Perić, n. d., str. 168.
[108] J. Perić, n. d., str. 174.

Čitavo praktično iskorištavanje koralja u razdoblju između dva zadnja rata provađano je samo u godinama koje su navedene u slijedećem pregledu:[109]

Godina	Broj upotrijebljenih čamaca	Broj koraljara	Broj dana rada	Izvađeno koralja kg	Vrijednost sirovog koralja din.
1923.	1	8	90	234	214.800
1926.	3	15	30	114	46.250
1928.	3	15	66	114	57.000
1931.	1	5	37	46	20.700
1932.	2	11	72	84	55.600
1933.	3	16	65	91	68.000
1934.	2	12	73	86	67.650
1936.	2	12	57	82	45.750
1938.	2	12	60	32	15.400
1939.	1	6	72	39	14.500

Koralj se u ovom razdoblju vadio s prekidima po više godina, kako se ne bi stvarale neprodane i neprerađene zalihe. Izvoza sirovog i prerađenog koralja nije bilo, a domaće se tržište zasitilo i s tim nevelikim zalihama prerađenih artikala.

Razdoblje iza zadnjeg rata, u kojem se javlja koraljarska aktivnost, obuhvaća decenij 1952–1961. god. Najprije su počeli vaditi koralje stanovnici otočića Krapnja, inače tradicionalni i jedini jadranski spužvari. Poduzeće za lov i preradu spužava i koralja »Spužvar« iz Krapnja izvadilo je 1952. god. 320 kg koralja na novootkrivenim položajima. Krapanjci su ta nalazišta otkrili usput, tražeći spužve. Njihovi ronioci su se tada spuštali do 72 m dubine.[110]

Zlarinski koraljari su i nadalje zadržali monopol u poznavanju glavnih koraljarskih nalazišta uzduž čitave naše obale, jer su zadnja dva stoljeća bili gotovo jedini lovci na tom području. Uzalud su rukovodioci poduzeća »Spužvar« tada pozivali Zlarinjane na suradnju. Oni su odbijanjem te suradnje i dalje ostajali jedini poznavaoci glavnih koraljarskih nalazišta.[111] Zlarinski koraljari su dosad najpoznatije koraljarske grebene sačuvali ubilježene naročitim znakovima. Poziciju koraljnog grebena je potrebno do u tančine poznavati prema preciznim znakovima na kopnu, kako bi se i »inženj« i sam ronilac mogli spustiti na željenu tačku, a u tim dubinama i prostranstvima to nije lako postići.

Poduzeće »Spužvar« je u sklopu velike zgrade, namijenjene rafineriji spužava, izgradilo i posebnu brusionicu i skladište za koralje. Međutim,

[109] Statistika morskog ribarstva 1931–1940. god., Split, Zagreb
[110] Iz Republičkog zavoda za statistiku SR Hrvatske, Zagreb
[111] M. Smoje, Otoci ronilaca, Vjesnik u srijedu od 5. I 1955.

tek vrlo mali dio izvađenog koralja je prerađivan u vlastitoj brusionici, a velik dio je izvažan u Italiju u sirovu stanju.[112]

»Spužvar« je 1955. god. ukinuo svoju koraljarsku ekipu, koja se zatim vratila spužvolovu. Ta je odluka pospiješena ponovnim aktiviranjem zlarinskih koraljara 1953. god. Poljoprivredna zadruga u Zlarinu je preuzela poslovanje bivše »Koraljarsko-spužvarske zadruge Zlarin« i formirala ekipu koraljara. Ronioci su 1953. god. svladali i 90 m dubina u vađenju koralja, koristeći se vlastitom dekompresionom komorom. Te su godine izvadili 1050 kg koralja dobre kvalitete.[113]

U vlastitoj, vrlo oskudnoj radionici 1954. god. je prerađeno samo 50 kg koralja po zlarinskim koraljarima, dok se velik dio morao izvesti u Italiju u neprerađenu stanju. To se desilo zadruzi uslijed zaleđenih financijskih sredstava u koralju, izvađenu 1953. god. Godine 1955. izvadili su Zlarinjani 477 kg koralja, pa su i njega skoro čitava neprerađena izvezli u Italiju. I to je bilo nužno uslijed nedostatka financijskih sredstava. Zadruga nije bila u stanju nabaviti motore za pokretanje bruseva, bušilica i četkica, već su vrlo male količine i nadalje prerađivane primitivno, ručno.[114]

Kolika bi bila korist kad bi se vršila obrada svih količina izvađenog koralja u zemlji i prerađeni artikli se izvozili u inozemstvo? To je velik propust i predratnog i poratnog našeg koraljarstva. Dovoljno je iznijeti ovo: kilogram sirovog koralja prodavao se 1956. god. po 25.000 dinara, a neki prerađeni koraljarski artikli dosizali su tada cijenu i do 400.000 dinara po kilogramu.[115]

Još jedamput se javljaju koraljari iz Zlarina, i to 1958. god. sa 40 kg izvađenog koralja. Nalazišta su bila u dubinama od preko 80 m, na podmorskim grebenima zapadno od Primoštena.[116] Kasnije poduzeće »Spužvar« osniva u Zlarinu radionicu za preradu koralja, i tamo se upućuje zadnjih 100 kg koralja, izvađenih 1961. god. u području jugozapadnog dijela otoka Hvara i oko otoka Žirja. Te su se zalihe postepeno prerađivale u zlarinskoj brusionici i izrađeni artikli su donekle zadovoljavali potrebe domaćeg tržišta.

Činjeni su 1962. god. pokušaji da dođe do suradnje u vađenju koralja između Ribarskog kombinata u Šibeniku, koji odsada vodi i spužvarske i koraljarske pogone u Krapnju i Zlarinu, i Centra za podvodna istraživanja. Ali razgovori nisu donijeli ploda.[117]

Sada donosimo zbirni prikaz koraljarske aktivnosti u poslijeratnom deceniju. To su jedine godine u kojima su naši koraljari izlazili na vađenje koralja. Evo tog prikaza:[118]

[112] A. D., Zlato na hridini, Vjesnik od 13. VIII 1953.
[113] Iz Republičkog zavoda za statistiku.
[114] Iz Republičkog zavoda za statistiku.
[115] N. Stavjel, U poseti zlarinskim koraljarima, Politika od 26. VII 1956.
[116] Iz Republičkog zavoda za statistiku.
[117] B. Tomić, Spužvolovci kreću u veće dubine, Slobodna Dalmacija od 14. VII 1962.
[118] Iz Republičkog zavoda za statistiku.

Godina	Korišteno ronilačkih aparata	Izvađeno koralja kg	Vrijednost izvađenog koralja din.
1952.	1	320	1,986.000
1953.	1	1050	11,500.000
1954.	—	—	—
1955.	1	477	7,000.000
1956.	—	—	—
1957.	—	—	—
1958.	1	40	60.000
1959.	—	—	—
1960.	—	—	—
1961.	1	100	2,000.000

To je sav izvađeni koralj iza oslobođenja koji je izvađen iz našeg mora. Pokušavalo je u tom razdoblju još nekoliko zlarinskih entuzijasta da vade koralj sa starinskim »inženjom«, više zbog zabave nego zbog dobiti, a rezultati su bili minimalni.

Ljeti 1966. god. u zadarskim filigranskim radnjama sam vidio da sami vlasnici radnji vrše preradu koralja brušenjem, bušenjem i poliranjem. Vjerojatno to rade i drugi filigranski majstori u zemlji. Međutim, ogrlice takve izrade nemaju onaj sjaj kakav daju koralju zlarinski majstori.

Danas je domaće tržište više-manje zasićeno prerađenim koraljem iz zaliha stare sirovine, koje su preostale u zlarinskoj brusionici. Potražnja je mala. Konkurencija dolazi i od pojave na tržištu sve većeg sortimana ukrasnih predmeta izrađivanih iz razne materije. Nemale količine izrađenih koraljnih predmeta stižu iz inozemstva putovanjem pojedinaca. Sve to stvara stagnaciju plasmana domaćem koralju.

U najnovije vrijeme činjeni su pokušaji uvoza iz Italije izvjesne količine sirovog koralja, jer su stare, domaće zalihe iscrpljene. Vršeni su i pregovori s nekim talijanskim firmama za zajedničko vađenje i preradu koralja. Međutim, za sada nema rezultata.

Nastala stagnacija na koraljarskom tržištu neminovna je pojava. Vidjeli smo da su se takvi intervali dešavali za svih šest vjekova u kojima se vadio koralj iz našeg mora. Na to su utjecali gubici tržišta, domaćeg i inozemnog, opustošenje glavnih koraljarskih nalazišta i zabrane vađenja koralja, uvjetovane teškim kaznama, ali potpuno podmirenje potreba na domaćem tržištu. Vjerujemo da će se ovakvi intervali nezainteresiranosti tržišta i dalje ponavljati.

Međutim, žarko-crveni plemeniti koralj s naših obala Jadrana ostat će i dalje prvorazredni ukrasni artikl, koji će se i u budućnosti otimati moru, donositi čovjeku materijalne koristi i koristiti mu u ukrasne i praktične svrhe.

Summary

Among the Adriatic Antoza, red or choice coral (Corallium rubrum) is the only one in the family Corallidae. They live on a firm base at depths from 30 to 200 m., on the slopes of submarine rocks, in depressions and crevices. They favour slow sea currents and minimal oscillations of temperature and water salinity.

Practical exploitation of corals along our coasts of the Adriatic was very great in the past. Corals were extracted from the sea by means of a heavy wooden device in the form of cross, called »inzenj«. Coral extraction by divers is of more recent date.

From the distant past the following centres of practical exploitation of corals are known to us: Dubrovnik, Zadar, islands of Koločep, Lastovo and Zlarin.

Dubrovnik witnesses the beginnings of coral fishing activities in the latter half of the 14th century. This kind of activity is mostly linked up with the Dubrovnik chancellor Franciscus de Archo (1342–1373). As early as this the citizens of Dubrovnik were undertaking coral fishing expeditions to the waters of the Levant. They foundet companies with domestic coral fishermen of Zadar, with foreign ones in Italy and Southern France. In the 16th century corals were exported by the to Alexandria and Damascus. In the middle of the 18th century these populations were undertaking coral-fishing expeditions with up to 30 ships to the waters of the Levant. At the beginning of the 19th century the coral-fishing activity of the Dubrovnik citizens had come to an end.

The inhabitants of the island of Koločep were widely concerned throughout the 15th and 16th centuries with coral extraction. In that time there were periods when up to 40 ships and boats were equipped for such a coral fishing expedition. Also the people of the island of Koločep used to sail to the Levant in their ships. With the people of the island of Lastovo they formed coralling associations for the purpose of communal extraction and sales of corals. After the beginning of the 18th century no coral activity on the part of Koločep inhabitants was mentioned andy more.

The inhabitants of the island of Lastovo used to extract corals from the sea since the end of the 14th century, when the Republic of Dubrovnik – according to data from the Book of Law »Liber viridis« – confirmed them certain privileges in coral extraction. In a regulation of the Statute of the island of Lastovo dating from the year 1546 mention is made of coral fishermen who, before their departure for coral fishing,

had to find substitutes to act as sentinels on the island. In 1642 was passed a regulation on the prohibition of coral fishing in the grounds of small pelagic fish. As late as 1754 coral fishing on this island is mentioned, but later all traces of this trade vanished.

Practical exploitation of corals for ornamentation purpose in the Zadar region was connected with pearl fishing-grounds, and it is mentioned as early as the beginning of the 13th century. Later, in 1563, corals were extracted around the island of Vir, the holder of the fishing licence being one Jerolim Višić, of Zadar. Later there was on mention at all of this trade until the end of the 19th century, when a co-operative for the extraction of corals and sponges was established, which, however, was of short duration. Lorini used to bring at the end of the 19th century some coral-fishermen to the coral fishing-grounds in the south-eastern part of the Dugi Otok island.

The Central Adriatic coral fishing-grounds lie in the region of the Zadar Archipelago, especially around the island of Žirje. There are data to the effect that the inhabitants of the island of Zlarin had been concerned with coral fishing since the beginning of the 15th century. The raw corals were then sold to Sicily and Naples. Also for the beginning of the 16th century there are data pointing to the fact that the inhabitants of the island of Zlarin were selling raw corals, now to Venetian merchants.

The first permit for coral fishing in our sea, issued by Venice, was received by the Genoa citizen Sanson Napoleone in 1622, then, in 1647, by one G. B. Piccaluga. Since then followed fishery leases, prohibitions due to interference with sardine fishing etc. In 1687, a licence for coral fishing was received by one Mihajlo Sinković, of Šibenik, who was the leader of 19 coralling boats from Trapani. From the middle of the 18th to the beginning of the 19th centuries lease for the extraction of corals was in the hands the family Galbiani, of Šibenik. During this time there were concerned with coral fishing for the account of these lease-holders numerous inhabitants of the islands of Zlarin, Žirje, Prvić, Rogoznica, Jezero and Vrgada. From the year 1808 onwards, permits for independent fishing of corals were received also by our people. In that year, in an Ordinance on Fishery issued by the Governor Dandolo, coral fishing in the vicinity of sardine fishing-grounds was prohibited. The Austrian government had first declared coral fishing the property of the State, while in 1868 it declared this kind of fishery open, and abolisched all taxes. In the time of the strongest rise of the Zlarin coral fishing, in the decade 1838–1847, the quantities of corals extracted were on an average 2033 Venetian pounds of corals, and there were employed 15 coral fishing boats. At the end of the 19th century the coralling activity had strongly deteriorated, almost vanished, because of poor sales of raw corals due to the market being saturated with this commodity.

In 1911, attempts were made to revive the coral-fishing activity through establishment at Šibenik of a fishery-coralling co-operative, the following year of a grinding plant for corals electrically driven, however, the oncoming advent of war had rendered the revival impossible.

Between the two last wars there vegetated at Zlarin a coral-fishing activity, with business on the border of loss. There were foundet and then abolished co-operative and individual coralling organizations, so that coral-fishing and processing were reduced to the mere meeting of domestic needs.

After the liberation of our country coralling was active in the decade 1952–1961. Corals were extracted first by the inhabitants of the island of Krapanj, then this activity was resumed by the inhabitants of the island of Zlarin.

In the most recent times a saturated marked again is leading to a stagnation of practical exploitation of corals. Competiton is also caused by the appearance on the market of ever greater assortments of ornamental objects made of various substances.